

УДК 347.40: 349

*Макарова О. В., Крилова Ю. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджуються проблеми формування правової культури та правосвідомості громадян України. Акцентується увага на проблемах правового нігілізму, корупції, криміналізації суспільства, порушенні прав та свобод людини і громадянина, декларативному характері великої кількості норм чинного законодавства, а також звертається увага на необхідності правового виховання та правової освіти громадян.

***Ключові слова:** правова культура, правова свідомість, правова держава, правовий нігілізм, корупція, правове виховання, правова освіта.*

Сучасні процеси трансформації практично всіх сторін суспільного життя в Україні, розвиток демократичної, соціальної, правової держави вимагають подальшого вивчення актуальних проблем сьогодення, пов'язаних, насамперед, із формуванням правової культури громадян. Означена наукова проблематика, звісно, не є новою, однак беззаперечним є той факт, що незважаючи на всі намагання її теоретичного осмислення, деякі питання і досі залишаються недостатньо дослідженими або не знайшли своєї практичної реалізації.

Вивчення проблеми формування правової культури має високу актуальність ще й тому, що правовий прогрес, до якого прагне Україна, здійснюючи запровадження в життя ідеї створення громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави, може бути реальністю лише за умови, що політична і правова реформа поєднуватиметься з формуванням правової культури українського суспільства, усіх його соціальних груп. Більше того, без успіху в галузі формування правової культури населення ефективність реформ в Україні буде просто неможливою [1, с. 26].

Серед науковців, які займалися вивченням правової свідомості та правової культури відмітимо наукові праці В. Д. Бабкіна, П. М. Білого, В. Ф. Дубровського, О. С. Дьоміної, Н. М. Оніщенко, Ю. С. Шемшученка та ін.

Метою публікації є визначення проблем формування правової культури в Україні та можливі шляхи їх подолання.

Правова та загальна культура перебувають у тісному взаємозв'язку. Перша є складовою загальної культури і впливає з неї. Без високого рівня загальної культури, основою якої є моральні норми та загальнолюдські цінності суспільства неможливе існування високої правової культури та, як наслідок, неможливе утвердження демократичних і правових засад у державі [2, с. 113]. Розглядаючи взаємозв'язок і взаємодію права і культури, В. І. Акуленко вказує на те, що право займає суттєве місце в загальній культурі суспільства, є його соціальною цінністю і належить до категорій духовної культури. Саме правом обумовлене поняття правової культури, як явища ідеологічного характеру. Право формує громадську, політичну і правову свідомість особистості, перш за все молоді. Цим воно сприяє розвиткові загальної культури нації

в демократичному і гуманістичному напрямках, утвердження у свідомості людей необхідності поваги і захисту соціальної справедливості, прав і свобод людини. Водночас саме в законах та інших нормативних актах здійснюються закріплення правових поглядів і духовних цінностей, загальної культури суспільства [3, с. 442].

Складовою загальної культури людства є правова культура, в ній акумулюються досягнення суспільства в розвитку права, правових ідеалів та цінностей, ступінь досягнення держави у сфері захищеності прав і свобод людини [4, с. 1]. І. П. Голосніченко трактує правову культуру як відповідні знання громадян певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися даними знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні [5, с. 24-25]. На нашу думку, це трактування правової культури є дещо звуженим, тому що виключає з нього внутрішнє суб'єктивне ставлення особи до правової реальності, залишаючи лише об'єктивне виконання чи невиконання людиною нормативно-правових приписів. Отже, правова культура передбачає належний рівень правових знань громадян, уміння користуватися ними в повсякденному житті.

Розрізняють правову культуру суспільства в цілому і правову культуру особи. Правова культура особи передбачає достатній рівень правових знань, повагу особи до правових цінностей, високий рівень правосвідомості, а також усвідомлену необхідність та внутрішню переконаність виконання приписів нормативно-правових актів у всіх без винятку життєвих ситуаціях [2, с. 114].

Виходячи з визначень правової культури суспільства і правової культури особи, приходимо до висновку, що ці два поняття є взаємозалежними. Чим більше освічених у правовому відношенні громадян, тим вищою буде правова культура даного суспільства.

Стаття 1 Конституції України [6] проголошує, що Україна є незалежна, демократична, соціальна і правова держава. Основний Закон фактично визначає національну ідею українського народу – побудувати демократичну правову державу, яка б відповідала кращим державотворчим традиціям західноєвропейських країн. Основною передумовою реалізації визначеного завдання є формування якісно нового рівня правової культури громадян, який би відповідав умовам демократичної правової держави.

Без високого рівня правосвідомості кожного окремого громадянина України реалізація цілей, проголошених Конституцією, є неможливою. На нашу думку, правова культура є засадничим у процесі державотворення, вона сприяє становленню правової системи та громадянського суспільства в державі, адже лише на основі високорозвинутого громадянського суспільства та верховенства права можливо побудувати справжню демократичну державу із правосвідомим населенням.

Побудова правової держави без підвищення правової культури та рівня правосвідомості громадян є неможливою. Підвищення рівня правової культури суспільства, в свою чергу, вимагає підвищення рівня та якості організації правового виховання, яке здійснюється шляхом навчання, пропаганди, агітації та самовиховання. Водночас найбільш ефективною і результативною формою правового виховання є правова освіта, тобто цілеспрямована, систематична діяльність навчально-виховних і культурно-освітніх закладів, спрямована на засвоєння необхідного рівня знань про державу і право, формування та підвищення рівня правосвідомості та правової

культури, виховання учасників правовиховного процесу в дусі поваги до закону та прав людини [7, с. 13].

Нині правова освіта не може охоплюватися лише інформаційною сферою. Вона має сприяти формуванню високого рівня правосвідомості та правової культури громадян, вихованню неухильного дотримання норм чинного законодавства, правомірної поведінки особи та здобуттю знань й умінь орієнтуватися у правовому просторі. Саме тому Українська держава потребує проведення реформи в освітній сфері, одним із напрямків якої має бути ретельне вивчення основ права усіма суб'єктами, а не лише тими, які навчаються [2, с. 125].

Правова освіта має здійснюватися у теоретичному, практичному, профілактичному, інформаційному, науково-просвітницькому та консультаційному напрямках. Важливим при цьому є створення безперервної системи правової освіти, починаючи з дошкільних навчальних закладів з наступним продовженням у загальноосвітніх, вищих та інших навчальних закладах [7, с. 13].

Ще одним із важливих чинників формування правової культури громадян є правова культура правлячої еліти. Зазначимо, що в демократичній, правовій державі дуже важливо, щоб усі громадяни і особливо правляча верхівка мали високий рівень правової культури. Адже на прикладі тієї самої еліти і формується певною мірою правова культура та правосвідомість громадян [8, с. 131].

Однією з актуальних проблем сьогодення залишається правовий нігілізм, який являє собою сформоване в масовій, груповій або індивідуальній свідомості зневажливе ставлення (відверте або приховане) до права як регулятора суспільних відносин, заперечення його значення у суспільно-політичному житті держави, відкидання або ігнорування приписів права. Правовий нігілізм може проявлятися в конкретних способах зовнішнього виразу антиправового або, навіть, злочинного характеру, які виявляються в поведінці як громадян, так і посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування [7, с. 12].

Продовжуючи думку, хотілося б звернути увагу на ще одну актуальну проблему сьогодення – корупцію. Як зазначає О. О. Марущак, це явище негативно впливає на різні сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини [9, с. 86].

Провідні міжнародні аналітичні агентства констатують, що Україна сьогодні посідає одне з перших місць серед найбільш корумпованих країн, права і свободи людини тут слабо захищені [5]. Рівень суспільної довіри до судово-правової системи залишається надзвичайно низьким. Більше 90 % респондентів у опитуваннях Інституту соціології НАНУ не довіряють державним правоохоронним органам [10, с. 21-23].

Нині дедалі більше зростає роль права, як важливого регулятора суспільних відносин, проте економічна, політична, соціальна нестабільність в державі сприяють лише поглибленню правового нігілізму. Загострюють ситуацію і такі негативні явища сьогодення, як криміналізація суспільства, корупція, порушення прав та свобод людини і громадянина, декларативний характер значної кількості норм чинного законодавства [7, с. 8]. Усі зазначені проблеми безпосереднім чином впливають на формування правової культури громадян.

Можна констатувати, що рівень правової свідомості та правової культури громадян українського суспільства знаходиться на стадії формування зачатків

демократичної правової культури. Сама лише констатація націленості на розбудову демократичного суспільства, правової держави ще не є запорукою реалізації проголошених цілей.

Тому в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості та правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо втілити в життя поставлену мету. Правова культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні. Адже громадяни є єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України та законодавство. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів, але здебільшого – від рівня організації правової освіти і виховання населення країни.

Проблеми, пов'язані з формуванням правової культури ще тривалий час будуть актуальними, а необхідність їх дослідження безпосередньо впливає з конституційного проголошення України правовою державою. Це обумовлює потребу високого рівня правової культури кожного громадянина, кожної посадової особи. Лише тоді рівень правової культури населення досягне найвищого щабля розвитку, а громадяни держави відчують, що вони справді живуть в правовій державі, в якій вони виступають активним учасником правового життя.

Використані джерела:

1. *Третяк С.* Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства / С. Третяк // *Право України.* – 2005. – № 4. – С. 26-28.
2. *Макарова О. В.* Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Олена Василівна Макарова. – Київ, 2010. – 186 с.
3. *Акуленко В.* Загальна культура і духовність в контексті правової освіти і культури молоді / В. Акуленко // *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наук. праці та мат. конф.* – К.: Знання, 2001. – С. 442-445.
4. *Власенко В. П.* Генезис поняття “правова культура” у працях вітчизняних та зарубіжних вчених / В. П. Власенко // *Часопис Академії адвокатури України.* – 2010. – № 4. – С. 1-7.
5. *Голосніченко І.* Правосвідомість і права культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // *Право України.* – 2005. – № 4. – С. 24-25.
6. Конституція України: станом на 15 травня 2015 р. / Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. *Макарова О. В.* Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / О. В. Макарова. – К., 2010. – 186 с.
8. *Макарова О. В.* Правовий нігілізм і революція: проблема взаємозв'язку / О. В. Макарова // *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць.* – Випуск 28. – К., 2015. – С. 129-136.
9. *Марущак О. О.* Правове регулювання протидії корупції в Україні та його вдосконалення / О. О. Марущак // *Одинадцять юридичних читань: матеріали Міжнародної наукової конференції “Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи”.* – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 86-88.
10. *Требін М. П.* Формування правової культури в Україні / М. П. Требін // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Правова культура і громадянське суспільство в Україні”, 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого.* – Х.: Право, 2007. – 214 с.

Макарова Е. В., Крылова Ю. И. Проблемы формирования правовой культуры в украинском обществе.

В статье исследуются проблемы формирования правовой культуры и правосознания граждан Украины. Акцентируется внимание на проблемах правового нигилизма, коррупции,

криміналізації общества, нарушении прав и свобод человека и гражданина, декларативном характере большого количества норм действующего законодательства, а также обращается внимание на необходимости правового воспитания и правового образования граждан.

Ключевые слова: правовая культура, правовое сознание, правовое государство, правовой нигилизм, коррупция, правовое воспитание, правовое образование.

Makarova O., Krylova Y. Problems of formation of legal culture in the Ukrainian society.

The article investigates the problem of formation of legal culture and legal awareness of citizens of Ukraine. The attention is focused on the problems of legal nihilism, corruption, high crime, violation of rights and freedoms of man and citizen, declarative large number of the current legislation, and draws attention to the need for legal education and legal education of citizens.

Key words: legal culture, legal consciousness, rule of law, legal nihilism, corruption, legal education, legal education.

УДК 342.2:32

Огірко Р. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ДЕРЖАВОЗНАВСТВА: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Політологічний підхід в нинішній науці теорії та історії держави залишається основним методом дослідження, але його ефективність значно підвищується, поєднуючись з моральним і правовим принципами державотворення.

Ключові слова: політологічний підхід, держава, моральний принцип, *stato*, Мак'явеллі, церква.

Як і належить, слід почати з центру проблеми. В сучасному державознавстві загальноновизнаним є чільне місце видатного вченого й італійського філософа Нікколо Мак'явеллі, який поряд з Арістотелем вважається засновником сучасної політичної науки. Н. Мак'явеллі переборов загальноприйняті в його час теологічні погляди на політику, виділивши її у самостійну і вирішальну сферу суспільного життя та на основі ще не чіткого образу нової політико-територіальної спільноти зумів сформулювати засади концепту нового типу держави.

Проте одночасно ще й нині іменем "мак'явеллізм" позначають аморальний світоглядний і практичний принцип "мета виправдовує засоби". Таке поєднання виключно глибоких наукових відкриттів, притому саме у сфері суспільствознавства і політичної науки, із звинуваченням в аморальності є дуже штучним і малоімовірним, і тому піддається в наукових працях аргументованим сумнівам. Сучасний знаний в Україні філософ, автор передмови до творів Нікколо Мак'явеллі Ада Бичко стверджує: "Церква спалила всі праці, які можна було знайти, і навіть портрета мислителя не залишилося. 200 років ім'я Мак'явеллі було віддано анафемі. Ідеї, висловлені ним, були докорінно перероблені, і навіть був нав'язаний йому вираз – "мета виправдовує засоби". Цього і близько немає у мислителя" [6, с. 150].

Дослідження наукового подвигу Нікколо Мак'явеллі, трагізму його особистого життя, долі його наукового спадку на протязі століть є саме по собі складне, важливе і